De Antwerpse diamantsector en “de Groote Oorlog”

Sylvie Rennenboog

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/cmc/580>

DOI : 10.4000/cmc.580

ISSN : 2684-3080

Éditeur

Fondation de la Mémoire Contemporaine

Édition imprimée

Date de publication : 1 décembre 2010

Pagination : 13-35

ISSN : 1377-1256

Référence électronique

Sylvie Rennenboog, « De Antwerpse diamantsector en “de Groote Oorlog” », *Les Cahiers de la Mémoire Contemporaine* [Online], 9 | 2010, Online op 01 février 2020, geraadpleegd op 14 novembre 2020. URL : <http://journals.openedition.org/cmc/580> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/cmc.580>

De Antwerpse diamantsector en “de Groote Oorlog”

Sylvie Renneboog

In de Club ziet het er treurig uit. Als je door de ruiten kijkt, dan ontwaar je in de reusachtige beurszaal een plukje mensen, die om een kachel als verloren zitten en je hoort slechts van “klaveren en harten”, of ’t neerzetten van een paar glazen. “Waar zitten die heeren op te wachten?” vroeg ik stilletjes aan een man, die, even als ik, eens naar binnen loerde, want ik zag dan wel dat er geen zaken gedaan werden. Hij keek mij schuw aan en zei toen “op de Polen”.

Maar waar zijn nu onze Poolsche Silberfelds, Finkelsteins, Fischers en Landys, onze Russische Tolkowsky’s en Bamdas en onze Turksche Saltis, Sivas, Benhaims en Misrahis, waarvan de namen allen het Oosten oproepen met zijn kameelen, tapijten, harems en ingesuikerde vruchten. Waar zitten al die mensen, wier miljoenen zóó dik gezaaid waren in den Antwerpschen akker, dat iedereen zijn deel kreeg van den gouden oogst.

De meesten zitten in Scheveningen, waar zij reeds twee clubs hebben opgericht, waarvan één in 1918 met een blijvend karakter, dat voor ons weinig goeds voorspelt. Want wij hebben die Polen harder nodig dan zij ons.

Uw minister van Justitie heeft verklaard “dat niets hun terugkeer in de weg staat”, maar dat niettemin ieders “dossier” onderzocht zal worden. En de Polen kijken blijkbaar de kat liever nog wat uit den boom. In Londen en New York worden zij trouwens met open armen ontvangen. En om nu in Antwerpen, in ruil voor hun lieve geld, door sommige couranten voor “sales boches” gescholden te worden, dat ze daar voor bedanken, kan ik mij zoo voorstellen. Intusschen zullen veel verstandige lieden hier wel bidden : “O Heer, O Heer, Geef ons onze Polen en Turken weer”.

Willem Elsschot¹

¹ Uit W. Elsschot – A. Kets-Vree – G. De Ley, *Zwijgen kan niet verbeterd worden : ongebundelde teksten*, Antwerpen, 1979, bldzn. 89-92. Dit is een deel van een opiniestuk van Elsschot over de diamant in Antwerpen dat in meerdere kranten gepubliceerd werd. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 februari publiceerde het – met de vermelding het uit een Antwerpse krant overge-

Hoe verging het de Belgische diamantsector tijdens de Eerste Wereldoorlog en hoe verliep het herstel erna ?² Een interessant onderwerp als dit werd vreemd genoeg nog maar nauwelijks door historici onder de loep genomen. Gedurende de periode van 's *Lands herstel* hechtten men er nochtans veel belang aan, zowel de man in de straat als de politieke elite. Dat het onderwerp sterk onder de mensen leefde, mag blijken uit het essay van de beroemde Antwerpse schrijver Willem Elsschot. Het essay licht een tipje van de sluier. We vernemen dat het herstel van de Antwerpse diamantsector in verband werd gebracht met de terugkeer van enkele prominente figuren, maar ook dat deze terugkeer door meerdere zaken werd bemoeilijkt. De meningen waren verdeeld. Enerzijds vertolkt de schrijver de mening van zij die in het teken van het economisch herstel de vreemde diamantairs terug in België wilden, anderzijds lezen we dat een deel van de publieke opinie hen beschouwde als “*sales boches*” die ze liever kwijt dan rijk waren. Tal van vragen dringen zich op. Waarom spreken we van herstel en van terugkeer ? Waardoor werd het herstel van de sector precies bemoeilijkt ? Wie ijverde voor herstel en op welke manier ? Wat is de rol van de Belgische regering in dit verhaal ? Het essay van Elsschot is als het ware een uitnodiging tot verder onderzoek, een uitnodiging waarop ik ben ingegaan.

De Antwerpse diamantsector

De volkstelling van 1910 geeft voor provincie Antwerpen 1.425 handelaars in juwelen en diamanten op³. Wellicht waren er zelfs nog meer. Het ledenboek van de Diamantclub van 1914 telde immers reeds 1.049 leden, uit het sekwesterdossier van de Beurs voor Diamanthatel valt af te leiden dat deze rond de oorlogsperiode een 745-tal leden telde⁴. Het aantal Antwerpse diamanthandelaars is echter niet eenvou-

nomen te hebben – en *Het Weekblad van den Algemeenen Nederlandschen Diamantbeverkersbond* publiceerde het op 14 februari 1919.

² Artikel gebaseerd op de onuitgegeven masterscriptie : S. Remeboog, *De Antwerpse diamantsector en de Eerste Wereldoorlog. Patriotisme of economisch pragmatisme ? Studie gebaseerd op sekwesterdossiers*, UGent, 2009.

³ Ministère de l'Intérieur, *Statistique de la Belgique : Population, Recensement Général du 31 décembre 1910*, Brussel, 1916, V, Recensement des professions.

⁴ Privé-archief van de Diamantclub, ledenlijst van de diamantclub van 1914 ; R. B. Sekwester, WOI, Antwerpen, PK 3004. De eerste Diamantclub werd gesticht eind 19de eeuw als « ontmoc-

digweg de som van deze twee ledenaantallen. Velen waren lid van beide beurzen, anderen waren dan weer van geen enkele beurs lid. Uit de cijfers van de volkstelling kunnen we nog een ander interessant gegeven afleiden over de diamantairs, nl. dat 85% van hen niet de Belgische nationaliteit bezat⁵. Bij de diamantarbeiders lag de verhouding net omgekeerd, van de 14.444 diamantarbeiders waren 3.011 arbeiders van vreemde origine of ongeveer één op vijf. De vreemde diamantairs en diamantarbeiders waren voornamelijk joden, zeldzame uitzonderingen op deze regel waren enkele islamitische en christelijke families uit het Ottomaanse rijk. De economische kern van de diamantsector was dus vrijwel volledig allochtoon en joods, maar stelde toch erg veel autochtonen tewerk. Het economische belang van de sector kon niet worden overschat. Het feit dat de Antwerpse diamantsector eigenlijk in handen van niet-Belgen was, lag aan de basis van de problemen die de sector na de oorlog heeft ondervonden.

Oorlog

In tijden van oorlog heeft een uiterst crisisgevoelige sector als die van de diamant het erg zwaar te verduren. Daarenboven kwam tijdens de Eerste Wereldoorlog een nationaliteitenprobleem. Zoals vermeld was het merendeel van het diamantpatronaat aan de vooravond van de oorlog van vreemde origine. Zowat de helft van hen werd bij het uitbreken van de oorlog plots als vijand beschouwd. Onderdanen van de Dubbelmonarchie, van Duitsland en later ook de Ottomanen, werden verplicht het land te verlaten. Hun bezittingen die ze achterlieten werden onder sekwester geplaatst⁶. Naast de verplichte migratie kozen ook velen er uit vrije wil voor het land te verlaten. Het voornaamste deel van de Antwerpse diamantsector bevond zich zo spoedig in het buitenland. Naast de exodus die had plaats gevonden binnen de diamantsector, had de sector met nog twee problemen te kampen. De Duitse bezetter legde een strikt reisverbod op. De diamantsector is een

tingsplaats » voor de diamantairs in de Pelikaanstraat. De diamantbeurs werd opgericht in 1904 als internationaal handelsbeurs voor diamantairs.

⁵ *Recensement général du Royaume 1910*, V, *Recensement des professions*, « Professions des étrangers ».

⁶ Sekwester of dwangbeheer, Koninklijk Besluit van 18 september 1914 gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* op 23 september 1914.

intrinsiek internationale handel, een reisverbod betekent een verlamming van de sector. Daarenboven werd diamant door de geallieerde landen in België op de lijst van *contrebande* geplaatst⁷. Duitsland was immers een diamantproducerende mogendheid en de geallieerden wilden de Duitse economie zo veel mogelijk aan banden leggen. Bijgevolg was ook de verwerking van diamant in België gedurende de hele oorlog verboden.

De slag om diamant

De meest welvarende diamantairs kozen er voornamelijk voor het Kanaal over te steken. Ook de Russische patroons die na de val van Antwerpen op 10 oktober het land waren uitgevlucht, kwamen voornamelijk hierheen⁸. De diamanthandelaars werden met open armen ontvangen door het *London Syndicate*, een kartel dat de distributie van ruwe diamant monopoliseerde, waardoor het volledig de prijs kon bepalen. Zowel handelaars als arbeiders stonden achter deze monopolisering, de waarde van diamant bleef hierdoor erg stabiel en werd door kopers voor zijn vaste waarde gewaardeerd als beleggingsmiddel. Het kartel werd opgericht door de tien belangrijkste Joodse diamanthandelshuizen in Londen na de ontdekking van ruwe diamant in Zuid-Afrika om te vermijden dat deze diamanten de wereldmarkt zouden overspoelen. In 1934 was Ernest Oppenheimer, stichter van de *Anglo American Corporation of South Africa* en van de *Consolidated Diamond Mines of South-West Africa*, er in geslaagd het roer van het *Syndicate* over te nemen, waardoor zowel productie als distributie gemonopoliseerd werden door het uiterst machtige *De Beers*⁹. Door het vrij gesloten karakter van de diamantsector en het feit dat de meeste patroons tot de Joodse gemeenschap behoorden, bestond er immers reeds een nauw contact tussen de Londense en Antwerpse handelaars. Het werd steeds duidelijker dat het om een lange, uitputtende oorlog zou gaan. Louter beroep doen op liefdadigheid en de eigen reserves, werd steeds moeilijker. In de loop van de oorlog richtten de Belgische fabrikanten

⁷ Lijst met verboden goederen.

⁸ M. Vermandere, *Adamastos. 100 jaar Antwerpse diamantbewerkerbond van België*, Antwerpen, 1995, bldz. 51.

⁹ Zie : E. Laureys, *Meesters van het diamant, De Belgische diamantsector tijdens het nazibewind*, Brussel, 2005, bldzn. 38-40.

een tiental slijperijen op in Engeland¹⁰. Van Britse kant groeide het besef dat de aanwezigheid van de Belgische patroons en arbeiders wel eens een positieve impuls zou kunnen geven aan de eigen diamantnijverheid. De diamantarbeiders waren aanvankelijk minder warm onthaald geweest, maar na verloop van tijd waren ze meer dan welkom.

Het was Bernard Oppenheimer (1866-1921), een broer van de vermaarde Ernest Oppenheimer, die met een briljant idee kwam aanzetten om de aanwezige *knowhow*, het kapitaal en de oorlogssituatie zo optimaal mogelijk te benutten. Hij stelde voor in Brighton een slijpschool op te richten waar de gevluchte Antwerpse diamantarbeiders als leraars zouden aangesteld worden. Om het idee aan de Britse autoriteiten verkocht te krijgen, gaf hij het geheel een humanitaire verpakking door in de school voornamelijk Britse oorlogsinvaliden tot slijper op te leiden en tewerk te stellen¹¹. Bovendien zei hij : « doen wij het niet, dan doen de Duitsers het wel ». Zo verkreeg hij uiteindelijk niet enkel de steun van het diamantbedrijf *De Beers*, maar ook van de voltallige Britse regering. In 1917 werd de site van *The Bernard Oppenheimer Diamond Works (National Diamond Factories Ltd)* plechtig geopend door het Britse vorstenpaar zelve. De financiering gebeurde voor 30% door de broers Oppenheimer, 20% door *De Beers* en 50% door de Antwerpse diamantairs Krijn. De Engelse regering nam de kost op zich voor het opleiden van de invaliden gedurende zes maanden¹². De machines en het gereedschap werden geproduceerd in de munitiefabriek van diezelfde heer Krijn. Tegen het einde van de oorlog waren er 600 oorlogsinvaliden in opleiding, maar er was nog eens plaats voor 1.400 man¹³.

Het leeuwendeel van de gevluchte en uitgewezen diamantlieden bevond zich echter niet in Engeland, maar in Nederland. De meeste Duitse en Oostenrijk-Hongaarse diamantlieden vestigden zich in het mondaine badplaatsje Scheveningen, bij Den Haag. De vele Nederlandse diamantlieden die in Antwerpen aan het werk waren, trokken na de vlucht naar Amsterdam, waar de meesten onder hen bij familie

¹⁰ Y. Vassart, *L'immigration des diamantaires en Angleterre et aux Pays-Bas durant la Première Guerre mondiale*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis (ULB), Brussel, 2000, bldz. 73.

¹¹ E. Laureys, *op. cit.*, bldz. 67.

¹² Kryn keerde na de oorlog dan ook niet weer naar Antwerpen. Zie : Y. Vassart, *op.cit.*, bldz. 79.

¹³ *De Diamantbewerker*, 5 april 1919.

of vrienden terecht konden¹⁴. In Amsterdam had reeds decennia lang een sterke Joodse minderheid de diamantsector in handen. In Scheveningen ontstond als het ware een nieuw diamantcentrum. Er werden twee beurzen opgericht. De Belgen richtten de *Cercle Diamantaire* op. Enkel Belgen, geallieerden en neutralen werden tot deze club toegelaten¹⁵. De leden van deze patriottistische groep bleven naar eigen zeggen gedurende de hele oorlog werkloos, uit weigering met de Duitsers te handelen¹⁶. Een diamantbeurs van werklozen, *contradictio in terminis*... De tweede beurs was de *Antwerpia*. Aanvankelijk opgericht als gezelligheidsvereniging, groeide deze club onder Romi Goldmuntz (1882-1960) – die een grote rol speelde voor de Antwerpse diamantsector tijdens de Eerste, maar vooral tijdens de Tweede Wereldoorlog –, uit tot de meest prominente beurs die de “Galiciërs”, de inwoners van Pools Galicië, een toenmalig deel van Oostenrijk-Hongarije, verenigde¹⁷. Te Scheveningen bevond zich één van de 23 vluchtelingenkampen die in Nederland werden ingericht¹⁸. Het kamp groeide uit tot een heus mini-diamantstadje met houten huisjes, scholen, straten, sanitair, elektriciteit en... slijperijen¹⁹.

Net zoals in de rest van de wereld, viel de diamantnijverheid tijdens de eerste oorlogsmaanden stil in Nederland. Het aantal werkloze diamantarbeiders piekte tot 85%. In die context is het te begrijpen dat de vele Antwerpse diamantlieden als onwelkome concurrenten en niet als collega’s werden beschouwd. De Amsterdamse diamantvakbond (ANDB) deed het mogelijke om de schade aan de eigen arbeiders binnen de perken te houden door ze te bevoordelen op verscheidene manieren. Naarmate de oorlog aansleepte, bleek het echter niet louter om een beschermen van de eigen arbeiders meer te gaan. De relatie Amsterdam-Antwerpen was reeds voor de oorlog vertroebeld doordat Antwerpen ondermeer door een erg lage loonkost de concurrentiestrijd leek te winnen. De verlamming van Antwerpen bood Amsterdam tijdens de

¹⁴ Amsab Gent, *Voorstellen en Verslagen van het 5de Congres van het Wereldverbond der Diamantbewerkers*, Antwerpen, 1920, bldz. 93 ; E. Laureys, *op. cit.*, bldz. 66 ; Y. Vassart, *op. cit.*, bldz. 92.

¹⁵ Y. Vassart, *op. cit.*, bldz. 97.

¹⁶ E. Laureys, *op. cit.*, bldz. 67.

¹⁷ M. Vermandere, *Adamastos...*, p. 51 ; Romi Benjamin Goldmuntz (Krakau 1882-Antwerpen 1960). Zie : J.Ph. Schreiber, *Dictionnaire biographique des Juifs en Belgique : figures du judaïsme belge XIXe-XXe siècles*, Bruxelles, 2002, bldz. 128.

¹⁸ Y. Vassart, *op. cit.*, bldz. 65.

¹⁹ E. Laureys, *op. cit.*, bldz. 66.

oorlog nu de kans de opgelopen achterstand in te halen. Wanneer Engeland in 1915 besloot de handelsblokkade tegen Belgische diamant te verstrengen, nam de ANDB en de Amsterdamse Juweliers Vereniging (AJV) de uitvoer van dit totaalverbod op zich²⁰... Opdat de handelsblokkade tegen Duitsland compleet zou zijn, diende verhinderd worden dat Duitsland via neutrale of bezette landen kon in- of uitvoeren. Nederland was in een lastig parket gekomen, wanneer was gebleken dat de Oostenrijkers hun diamanten in het bezette België lieten bewerken, maar dat ze door de Kamer van Koophandel van 's-Gravenhage werden voorzien van valse certificaten van oorsprong. De Britse tegenreactie was een totaalverbod opleggen aan België én Nederland om diamant te verhandelen en te bewerken. De ANDB kon echter bekomen dat het verbod beperkt zou blijven tot België, indien zij zouden meehelpen het verbod te handhaven²¹.

De voorzitter van de ANDB, Henri Polak, en de voorzitter van de Amsterdamsche Juweliers Vereeniging (AJV), Herman Hartz, vormden samen de Commissie voor Uitvoercertificaten. Langs Engelse zijde kwam de Commissie voor de Invoer en Handel van Ruw Diamant tot stand²². Samen hebben ze veel verwezenlijkt om de diamanthandel en –bewerking in stand te houden. Zo nam Engeland het transport van de Nederlandse geslepen diamanten op zich wanneer door de duikbotenoorlog de lijn Amerika-Nederland niet meer bruikbaar was. Engeland zorgde er ook voor dat het telegrafisch verkeer voor de diamantsector verzekerd bleef. Ook toen schoot de Nederlandse regering ter hulp. De verzekering voor transport per boot was door de duikbotenoorlog enorm duur geworden. De Nederlandse regering nam toen op zich de lading diamant in een schip tot een maximum van 1 miljoen gulden te verzekeren tegen een goede prijs²³.

De handel en bewerking kende in Nederland gedurende de twee laatste oorlogsjaren een heuse bloeiperiode. De vraag naar diamant was ondanks de oorlogsperiode fel gestegen. In Amerika zette men de vlot verdiende oorlogsdollars immers graag om in diamant. De werkloosheid in de diamantsector was zo in Nederland, Engeland en Ame-

²⁰ Amsab Gent, *Voorstellen en verslagen...*, 1920, bldz. 10.

²¹ *Ibid.*, bldz. 92.

²² C. A. Van der Velde, *De ANDB. Een overzicht van zijn ontstaan, zijne ontwikkeling en zijne betekenis*, Amsterdam, 1925, bldz. 553.

²³ *Ibid.*, bldz. 597.

rika nagenoeg verdwenen²⁴. De achterstand die Nederland had opgelopen op België voor de oorlog, werd ingelopen. Dat er in de Belgische diamantmiddens afgunst en haat ontstond tegenover Nederland en Engeland, is niet te verwonderen.

Antwerpse defensie

De Antwerpse fabriekseigenaars, de handelaars en de arbeiders zagen hoe de diamanthandel en –bewerking zich buiten België wel hervatte. In Nederland en Frankrijk konden steeds meer arbeiders weer aan het werk²⁵. Niet alleen de werkloosheid tijdens de oorlog baarde de diamantairs zorgen, maar ook het risico dat door een te lange inactiviteit de diamantsector zich blijvend zou gaan verplaatsen naar een ander diamantcentrum, naar Nederland, Engeland of zelfs Frankrijk. Hulpeloos het einde van de oorlog afwachten, was geen optie. Zowel legaal als illegaal werden oplossingen gezocht om het leger van werklozen uit de Antwerpse diamantsector opnieuw aan werk te helpen en om het voortbestaan van de Antwerpse sector te verzekeren.

Zonder Duitse medewerking was diamanthandel en –bewerking niet mogelijk. De voorzitter van de Algemeene Diamantbewerkers Bond van België, de socialist Louis Van Berckelaer had geen al te grote bezwaren tegen onderhandelen met de Duitsers²⁶. Hij vond oorlog in het geheel een kapitalistische gruwel die enkel ten koste ging van de arbeidersklasse²⁷. Ook het Antwerpse stadsbestuur was doordrongen van het belang van de diamantnijverheid. Wanneer de ADB-voorman hier om hulp vroeg, vond hij burgemeester Jan De Vos en schepenen Alfred Cools en Louis Franck dan ook snel bereid hem te helpen. Zij regelden een overleg tussen het ADB-bestuur met senator Justus Strandes²⁸, het hoofd van de *Zivilverwaltung* (de burgerlijke administratie) voor de

²⁴ *Ibid.*, bldz. 602.

²⁵ Amsab Gent, *Voorstellen en verslagen...* 1920, bldz. 102.

²⁶ De Algemeen Diamantbewerkersbond van België is in 1913 ontsproten uit de in 1895 opgerichte Antwerpse Diamantbewerkersbond en was in die periode de grootste syndicale macht in de diamantsector in België.

²⁷ *Ibid.*, bldz. 24.

²⁸ Justus Strandes was een senator, afkomstig uit Hamburg. Hij werd aangesteld als hoofd van de *Zivilverwaltung* voor de provincie Antwerpen, omdat hij veel ervaring had in handel met Afrika. Zie : P. E. Schramm, *Neun Generationen II. Dreihundert Jahre deutscher Kulturgeschichte im Licht der Schicksale einer Hamburger Bürgerfamilie (1648-1948)*, Brunswick, 1964, bldz. 491.

provincie Antwerpen²⁹. Deze zou de zaak zo spoedig mogelijk bespreken met Moritz von Bissing, gouverneur-generaal van bezet België, en amper een week later, op 23 februari 1915, bekwam de ADB-leiding de gewenste speciale reispassen voor diamanthandelaars³⁰. Van Berckelaer meent de Duitse medewerking te danken aan hun inzicht in het belang van diamant voor Antwerpen. Het inzicht van het belang van diamant voor Duitsland zal hier echter ook niet vreemd aan geweest zijn. Gezien de Duitse diamantnijverheid niet veel voorstelde, koesterden de Duitsers wellicht de hoop om na de oorlog de controle over de Antwerpse diamantnijverheid te krijgen door België in hun invloedssfeer te houden...³¹

26 Februari 1915 werden de eerste 14 passen uitgereikt, aan handelaars die de ADB had voorgedragen. Van deze 14 passen, werden er 12 uitgereikt aan Poolse onderdanen en 2 aan Belgen. Van Berckelaer verklaarde dit door te zeggen dat de Polen er geen probleem mee hadden hulp te vragen aan de vakbond, terwijl de Antwerpenaren daar te trots voor waren³². Het feit dat deze Polen officieel Oostenrijkse onderdanen waren, en dus bondgenoten van de Duitse bezetter, was wellicht ook geen onbelangrijke factor. De Antwerpse fabrikanten hadden meer redenen om voorzichtig op te treden in hun handelen met de Duitse overheid dan de Polen. Na verloop van tijd, vragen echter ook enkele Antwerpenaren de pas aan. Het aantal diamantarbeiders aan het werk in Antwerpen steeg zienderogen, tegen juni steeg hun getal uit tot boven de 5.000³³.

Dit was ook in Engeland niet onopgemerkt voorbijgegaan. De geallieerde economische boycot tegen Duitsland bleek niet waterdicht. Engeland en Nederland sloten de voornoemde overeenkomst om de boycot tegen diamanten afkomstig of bewerkt in Duits controlegebied te verscherpen. De diamantbewerkers stonden weer op straat³⁴.

Zodra de maatregel in werking trad, werd op zoek gegaan naar achterpoortjes³⁵. Er ontstond een smokkelhandel van aanzienlijke omvang

²⁹ Amsab Gent, *Voorstellen en Verslagen...*, 1920, bldz. 23.

³⁰ *Ibid.*, bldz. 24.

³¹ *Ibid.*, bldz. 14.

³² *Ibid.*, bldz. 27.

³³ *Ibid.*, bldz. 28.

³⁴ *Ibid.*, bldz. 29.

³⁵ *Ibid.*, bldz. 33.

tussen Nederlandse, Poolse en Belgische patroons. Grote hoeveelheden ruwe diamant werden via Nederland naar België gesmokkeld. In ruil voor grote winsten wilde men immers het risico wel nemen de stenen in België te laten slijpen, waar de lonen nu erg laag waren. De export van de in België bewerkte diamant naar de Verenigde Staten ging via Zwitserland, Scandinavië of Spanje. In naoorlogse Nederlandse literatuur wordt zelfs beweerd dat de onderzeeër “Deutschland” grote hoeveelheden diamant smokkelde naar Amerika³⁶. In Nederland ontstond er tevens een zwendelhandel in « Certificaten van oorsprong ». Deze smokkelhandel was groot genoeg om gedurende de hele oorlogsperiode enkele duizenden diamantbewerkers in Antwerpen aan het werk te zetten.

De Diamantclub, de Beurs voor Diamanthandel en de ADB besloten samen te werken om de diamantnijverheid in Antwerpen tijdens de oorlog in stand te houden, zodat haar voortbestaan ook na de oorlog verzekerd kon worden. Als leiders werden Alfred Van Eeckhoven (hoofd van de Beurs voor Diamanthandel), Willem Van Rijswijk (hoofd van de Belgische Juweliers Vereeniging en na de wapenstilstand bestuurder van de Diamantclub) en Louis Van Berckelaer (hoofd van de Algemeene Diamantbewerkers Bond) aangesteld. Later kwam daar Romi Goldmuntz bij, om de Poolse handelaars te vertegenwoordigen³⁷.

Er werd een petitie aan de Belgische regering gezonden om opnieuw ruw uit Engeland te mogen invoeren, en bewerkte diamant te mogen uitvoeren. De petitie werd door ongeveer 7.000 Belgen ondertekend (indien ook vreemden mochten ondertekenen, zou dit nog een veel groter getal geweest zijn)³⁸. De Belgische regering wilde haar steun wel verlenen, maar tot een onderhandeling met Engeland, kwam het echter nooit³⁹.

Het lukte deze vierhoofdige commissie gedurende de hele bezetting te verhinderen dat de Duitsers machines, gereedschap en koper uit de diamantsector zouden aanslaan. Koper en ander materiaal werd immers steeds schaarser naarmate de oorlog aanhield. Ook na de oorlog zou nieuw materiaal schaars zijn : gebrek aan materiaal zou de concur-

³⁶ H. Heertje, *De diamantbewerkers in Amsterdam*, Amsterdam, 1936, bldz. 164.

³⁷ Amsab Gent, *Voorstellen en Verslagen...*, 1920, bldz. 36.

³⁸ *Ibid.*, bldz. 38.

³⁹ *Ibid.*, bldz. 37.

rentie volledig in het voordeel spelen⁴⁰.

In een context die voor de diamantairs bepaald werd door de Engelse blokkade, de gewillige Nederlandse medewerking daaraan, en de Duitse hulp om Antwerpen toch draaiende te houden, is het niet onwaarschijnlijk dat een gevoel van *Deutschfreundlichkeit* naar boven kwam⁴¹. De Duitse propaganda speelde op dit gevoel in, door de Engelsen met de Brighton-affaire bij de diamantairs in een nog slechter daglicht te plaatsen. In die context is het niet te verwonderen dat een vrij groot aantal diamantarbeiders over ging tot het activisme. In Groot-Antwerpen stonden 72 diamantslijpers bekend als activisten, maar ook bij enkele diamanthandelaars kreeg het activisme aanhangers⁴². De Duitse medewerking tijdens de oorlog bezorgde de diamantsector een negatieve reputatie bij de bevolking. De Belgische regering was zich bewust van het belang van de diamantsector, maar ook van de gevaren dat de oorlogssituatie inhield voor haar voortbestaan. Zolang er oorlog was, kon ze echter weinig ondernemen in het voordeel van de eigen diamantsector. De maanden na de oorlog zouden beslissend worden.

Wapenstilstand ?

De prioriteit van de Belgische regering lag na de oorlog volledig op herstel van het land, zowel materieel als psychologisch. De heropleving van de diamantsector werd als erg belangrijk gezien voor het herstel van België. Dit blijkt ondermeer uit het optreden ten voordele van de diamantsector van verschillende ministers. Het onderwerp werd tot meerdere malen toe besproken in de ministerraad⁴³. Het feit dat recent (in 1909) diamant in Belgisch Congo ontdekt was, was hier niet vreemd aan⁴⁴.

⁴⁰ *Ibid.*, bldz. 41.

⁴¹ A. Vrints, *Bezette stad, Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2002, bldz. 269.

⁴² A. Vrints, *op. cit.*, bldz. 269.

⁴³ <http://www.arrow.arch.be/ddd/conseilN.html>, Algemeen Rijksarchief van België (ARB), digitaal archief ; Ministerraad verslag 3.12.1918 ; ministerraadverslag 14.1.1919 ; ministerraadverslag 21.2.1919, enz.

⁴⁴ E. Laureys, *op. cit.*, bldz. 66.

Na de oorlog stond het land echter niet enkel in het teken van heropbouw en herstel, maar ook van de “zuivering van de Belgische natie”⁴⁵. (Ex-)vijanden werden uit het land gezet en bovendien economisch geliquideerd door hun bezittingen en belangen onder sekwestering te plaatsen. In principe werden enkel nog de onderdanen van de zogeheten kernen van Duitsland, Oostenrijk, Hongarije, Bulgarije en Turkije als vijandig beschouwd. De Belgische publieke opinie verzette zich echter tegen het feit dat voormalige vijanden, zoals Polen, Tsjechoslowaken en dergelijke, nu als bondgenoten werden beschouwd en behandeld. De Antwerpse diamantsector werd dus enerzijds in zijn herstel gestimuleerd, maar anderzijds verhinderde het feit dat een erg belangrijk percentage van vreemde, vijandige origine was, het herkennen van de zaken. De vreemde diamantlieden terug naar België halen, verliep dan ook niet zonder problemen.

Het was de vakbondsvoorzitter Louis Van Berckelaer die de opdracht op zich nam de gevluchte en uitgewezen diamantairs zo spoedig mogelijk terug naar Antwerpen te krijgen. Het belang van de vreemde diamantairs voor de Antwerpse diamantnijverheid kon niet onderschat worden, de Antwerpse patroons waren er samen met de ADB van overtuigd dat hun terugkomst nodig was om de nijverheid weer groot te maken⁴⁶. De socialist Camiel Huysmans, toen lid van de kamer van Volksvertegenwoordigers, werd al lang als huisvriend van de ADB beschouwd, en ook nu was hij bereid de ADB-voorzitter te helpen de diamantairs die zich nog in het buitenland bevonden terug te halen. Samen klopten ze aan bij Emile Vandervelde, Minister van Justitie van socialistische strekking. Het Ministerie van Justitie was immers verantwoordelijk voor het vreemdelingenbeleid, en samen met de Militaire en de Openbare Veiligheid bevoegd om paspoorten en visa voor vreemden uit te reiken.

Vandervelde legde de kwestie op 3 december voor aan de minister-raad⁴⁷. De voltallige regering bleek het eens te zijn over het belang van de Antwerpse diamantindustrie. Louis Franck, zelf van Joodse origine en inmiddels benoemd tot minister van Koloniën, sprak zich resoluut

⁴⁵ T. De Meester, « “De natie onder vuur”, De impact van de Eerste en Tweede Wereldoorlog op de juridische afbakening van het “eigen volk” », in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, 1997, bldz. 72.

⁴⁶ E. Laureys, *op. cit.*, bldz 68.

⁴⁷ Ministerraadverslag 3.12.1918, agendapunt 4 : « Rapatriement des réfugiés ».

uit voor een snelle terugkeer van de diamantairs naar België⁴⁸. Hij verklaarde dat hij zo snel mogelijk hun paspoorten in orde wou zien, en dat hun repatriëring absolute prioriteit genoot. Half december ontving Van Berckelaer een “speciaal schrijven” van Vandervelde, met de vermelding dat de «kwestie der paspoorten voor diamantairs geregeld is»⁴⁹. Na overleg met de Militaire en de Openbare Veiligheid, nam Vandervelde de verantwoordelijkheid op zich om paspoorten te verstrekken aan de vreemde (Polen uit Galicië) diamantairs.

Het optreden van Vandervelde had het de Poolse diamantlieden, die hij beschrijft als zijnde «werkzame en rustige lieden», mogelijk gemaakt terug te komen uit het buitenland⁵⁰. In oktober 1918 was Polen onafhankelijk geworden en erkend als bondgenoot door de *Entente*⁵¹. De Polen waren hierdoor plots van vijanden in bondgenoten veranderd. Om België terug binnen te mogen, dienden ze hun nieuwe nationaliteit te kunnen bewijzen en te verzekeren niet vijandig gehandeld te hebben tijdens de oorlog.

Socialistische minister van Arbeid en Nijverheid Joseph Wauters bezorgde Van Berckelaer de opdracht «zich te begeven naar Holland en naar Engeland, om er den toestand der arbeiders en der diamantnijverheid te onderzoeken, en de noodige maatregelen te nemen om hen weer naar België terug te voeren.»⁵²

Een commissie werd aangesteld om elk geval in Nederland afzonderlijk te onderzoeken⁵³. Enkel diegenen die geen vijandige gevoelens koesterden tegenover België, en geen vijandige daden tegenover een geallieerd land of tegen België gesteld hadden tijdens de oorlog, mochten terugkomen⁵⁴. Hun “spoedige” terugkomst werd daardoor wel behoorlijk vertraagd...

De campagne om de arbeiders terug naar Antwerpen te halen, verliep vlot. De arbeiders in Londen en Birmingham waren enthousiast over het vooruitzicht van de terugkeer, hoewel ze in Engeland tot vier

⁴⁸ Ministerraadverslag 14.1.1919 agendapunt 15 : « Rapatriement des diamantaires réfugiés ».

⁴⁹ Amsab, *Voorstellen en Verslagen...*, 1920, bldz. 65.

⁵⁰ Brief ondertekend door Vandervelde, 16.12.1918.

⁵¹ <http://www.poleninfo.net/gesch.html#8>.

⁵² Amsab, *Voorstellen en Verslagen...*, 1920, bldz. 65, brief ondertekend door Wauters, 10.12.1918.

⁵³ *Weekblad van de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkerbond, Orgaan van de Algemeene Nederlandse Diamantbewerkerbond*, 11.4.1919.

⁵⁴ Y. Vassart, *op. cit.*, bldz. 117.

keer meer dan in België verdienden. Erg rooskleurig waren de vooruitzichten ook niet, er was nog geen werk in Antwerpen, en de prijzen van levensmiddelen waren door de oorlog torenhoog.

De vergadering met de voornaamste handelaars (J. Kryn, Max Tom, Salomon Himmelblau, G. Rombauts, Sam Tolkowsky, enz.) verliep moeizamer. Heimwee speelde hen minder parten. Nu de vooruitzichten in Engeland beter waren dan in Antwerpen, twijfelden de handelaars of ze wel terug zouden keren. In Engeland werden op dat moment nog grote winsten geboekt, terwijl de diamanthandel en –bewerking in Antwerpen nog stil lag. De Belgische kranten die Engeland bereikten, maar ook de Britse pers zelf, berichtten bovendien dat ze niet meer welkom waren in een sterk patriottistisch België. In Londen waren ze hartelijk ontvangen geweest in de diamantkringen. Het vooruitzicht in Antwerpen niet meer welkom te zijn, was allerm minst bevorderlijk voor een mogelijke terugkeer. Vaderlandslievende argumenten hielpen niet veel, maar het feit dat de arbeiders wel allemaal naar België terug wilden, stelde hen voor een voldongen feit⁵⁵. Er werd overeengekomen dat zij die op dat moment in dienst waren, nog tot eind februari zouden doorwerken, nieuw personeel mocht niet meer aangenomen worden. Begin maart werden de laatste arbeiders naar België teruggebracht. Een vijftal onder hen bleven werken als leraar in de door Oppenheimer opgerichte school⁵⁶.

De repatriëring van de diamantbewerkers uit Engeland naar België, bleek niet voldoende om de Antwerpse suprematie terug te winnen in diamantbewerking en –handel. De diamanthandel bevond zich nog steeds in Amsterdam en ook Oppenheimer gaf zich niet zo snel gewonnen.

De voorsprong die Nederland door de oorlog had kunnen nemen op Antwerpen, had Antwerpen nog niet opnieuw kunnen inhalen. Een erg belangrijk deel van de vreemde handelaars en arbeiders bevond zich nog steeds in Nederland. Hoe meer tijd verstreek sinds de wapenstilstand, hoe minder zeker men er in België van was of de buitenlandse handelaars nog ooit terug zouden komen. April 1919 waren al vier maanden verstreken sinds Vandervelde hun de terugkeer had mogelijk gemaakt, toch waren er nog maar nauwelijks handelaars en fabrikan-

⁵⁵ Amsab, *Voorstellen en Verslagen*.... 1920, bldz. 67.

⁵⁶ *Ibid.*, bldz. 62.

ten uit Nederland teruggekeerd. Ze begonnen integendeel meer en meer in Nederland zelf te produceren⁵⁷. De Haagse krant *Het Vaderland* schreef eind mei met een triomferende toon dat de meeste grote diamanthandelaars besloten hadden in Scheveningen te blijven of om naar Engeland te gaan. De kleinere handelaars leken het volgens de krant ook goed te hebben in Scheveningen, hun handel in vreemde valuta deed het vrij goed⁵⁸.

De ruwbevoorrading was tijdens de oorlog door Londen van Antwerpen naar Amsterdam gebracht. Antwerpen diende zich nu naar de Amsterdamse beurs voor diamanthandel te begeven om zich van ruw te voorzien. Het was Amsterdam nu dat kocht van Londen, en Antwerpen van Amsterdam. Doordat de handelaars uit Antwerpen nu uit tweede hand kochten, betaalden zij tot 24% meer dan hun Amsterdamse collega's. Omdat de diamantsector het gedurende het hele jaar 1919 zo goed deed, voelde men dit niet zo sterk in Antwerpen. Men kon immers door een gebrek aan slijpmolens niet meer diamantarbeiders tewerkstellen in Nederland⁵⁹. Bovendien compenseerden de lagere Belgische lonen dit verschil, zodat de export hier weinig hinder van ondervond.

Londen was intussen beginnen onderzoeken of er geen mogelijkheid was een Pools Syndicaat op te richten in Nederland. Lukte dit, dan was het vrijwel zeker dat deze handelaars en de diamanthandel in Amsterdam zouden blijven. Zo niet, zelfs dan was hun vertrek nog niet zeker. In Nederland hadden ze immers nog voor 20 miljoen gulden aan handelscontracten met Londen lopen⁶⁰.

Bevorderlijk waren de scheldpartijen in de Belgische liberale pers tegen de “*Austro-boches*” allerminst voor hun terugkeer, temeer daar Engeland en Frankrijk al weer druk aan het onderhandelen waren met Oostenrijkse en Duitse firma's⁶¹. Hier had men minder last van een patriottistisch geweten...

Begin april 1919 werd de eerste partij Congo-diamanten, gedolven door de *Compagnie Minière et Forestière*, onder toezicht van de staat verkocht door de *Société Générale*. Het totaal, 43.000 karaat, werd in

⁵⁷ *Weekblad...*, 4.4.1919.

⁵⁸ *Ibid.*, 30.5.1919.

⁵⁹ *De Diamantbewerker*, 2.5.1919.

⁶⁰ *Weekblad...*, 2.5.1919.

⁶¹ *Ibid.*

één lot te koop gesteld, wat de kleinere handelaars en eigenwerkmakers geen kans liet te bieden. Een dertigtal Antwerpenaren hadden zich verenigd om een bod te doen, maar dit bleek te laag, de volledige partij werd door de Brit (voormalige Duitser) Ernest Oppenheimer gekocht. De verkoopsvoorwaarden bepaalden wel dat 60% van de partij in België moest blijven voor bewerking, maar de koper heeft uiteraard de eerste keuze en kan zo de beste stenen voor zich houden⁶².

De gehele Antwerpse diamantwereld vond het optreden van minister van Koloniën Franck in deze zaak veel te laks. Hij had immers beloofd de Antwerpse handelaars te helpen⁶³. Franck was een hevige voorstander geweest van de repatriëring van de vreemde diamantairs om de Belgische diamantsector te redden. Het hevige protest dat uit de liberale Belgische bladen weerklonk, bracht hem echter aan het twijfelen⁶⁴. Beducht dat men aan zijn patriottisme zou twijfelen, durfde hij niet zo maar meer de kaart trekken van de diamantsector.

Dit voorval was de aanleiding om de Belgische burgerpers van standpunt te doen veranderen. Men gaf schoorvoetend toe dat de diamantsector de vreemde handelaars en fabrikanten nodig had. Het was nu immers duidelijk gebleken dat de Antwerpse diamantsector niet sterk genoeg meer stond. Bovendien zag men nu ook in dat de militaire samenwerking met Engeland een economische rivaliteit niet in de weg stond. In Engeland stonden patriottistische bezwaren een kapitalistische logica niet in de weg. De krant van de Amsterdamse diamanthandelaars, *Diamant Handelsblad*, blokletterde eind mei : « Na alles bedorven te hebben, schreeuwt de Belgische pers nu, dat de regeering de diamantnijverheid moet beschermen ! »⁶⁵ Het Brusselse blad *Het Vaderland* stelde zich de vraag waarom men zo een hoeveelheid aan diamant in één partij te koop had gesteld in plaats van in kleine partijen, openbaar en per opbod, zodat de kleinere handelaren ook een kans zouden gekregen hebben. Ook in Nederland stelde men het optreden van Franck in vraag. *Het Handelsblad* schreef dat de Belgische regering niet voldoende inspanningen leverde voor zo een belangrijke branche⁶⁶.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *De Diamantbewerker*, 19.4.1919.

⁶⁴ *Het Vaderland*, 19.4.1919.

⁶⁵ *De Diamantbewerker*, 24.5.1919.

⁶⁶ *Weekblad...*, 2.5.1919.

Voor Nederland was deze verkoop immers ook een slechte zaak, hier was men evenmin beducht op een sterke Engelse concurrent.

Een laatste belangrijke hindernis die het hernemen van de Antwerpse diamantsector in de weg stond, was de wet op oorlogssekwester. In principe moesten alle goederen en belangen van vijanden op Belgisch grondgebied onder dwangbeheer (sekwester) worden geplaatst. Pas wanneer je kon bewijzen geen vijandige nationaliteit meer te hebben, kon je weer vrij over je eigen zaken beschikken.

De diamantsector onder sekwestering

De sekwestering van na de oorlog diende ter economische ontmanteling van de vijand op Belgisch grondgebied⁶⁷. Met het oog op de latere verkoop, moesten in principe alle eigendommen van vijanden onder sekwestering worden geplaatst⁶⁸. Pas wanneer de eigenaar kon bewijzen niet langer onderdaan van een vijandige natie te zijn, kon hij weer vrij over zijn goederen beschikken. In de praktijk duurde dit soms erg lang, te lang, waardoor het onheil dikwijls al was geschied en persoonlijke zaken al verkocht waren alvorens het nationaliteitsbewijs voorgelegd kon worden.

Voor 222 personen uit de Antwerpse diamantwereld werd in de loop van het jaar 1919 een persoonlijke sekwestering aangeduid, in totaal verspreid over 202 sekwesterdossiers. In 65% van de gevallen ging het om Oostenrijkers, 21% Ottomanen, 10% Duitsers en 4% Hongaren. Na de oorlog, na de vredesonderhandelingen en na het hertekenen van de Europese kaart, veranderde de meerderheid van hen van nationaliteit. Sommigen kozen er ook bewust voor een andere nationaliteit aan te nemen, of lieten zich vaderlandloos verklaren, opdat het sekwestering zou worden opgeheven. Zo krijgen we bij het sluiten van de dossiers een heel andere situatie. Nu blijkt 53% van de diamantlieden onder sekwestering de Poolse nationaliteit te bezitten, 12% zijn Israëlieten uit de Levant, 7% Oostenrijker, 4% Duitser, Tsjecho-Slowaak of Turk, 3%

⁶⁷ Studie gebaseerd op het sekwesteringarchief van het Parket van de Procureur des Konings Antwerpen (1918-1960) en op het archief van de Dienst van het Sekwestering, verbonden aan het Bestuur der Registratie en Domeinen (Ministerie van Financiën). Beiden worden bewaard in het Rijksarchief Beveren.

⁶⁸ Besluitwet van 10 november 1918, gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* 12-13 november 1918.

vaderlandloos of Armeen, 2% Rus, Belg of Amerikaan, 1% is Hongaar, Nederlander of Syriër en tenslotte 0,5% Brit, Oekraïner, Palestijn, Roemeen of Zwitser. Hierbij gaat het opvallend veel om diamant-handelaars, –fabrikanten en –makelaars (samen 87% van de dossiers) en weinig om diamantbewerkers (13%). Wellicht plaatste het Parket van Antwerpen liever mensen onder sekwester waarvan men vermoedde dat ze rijk waren, dan mensen waarbij men het omgekeerde vermoedde. Het economisch profiel van de diamantlieden verschilde sterk. Aan het ene uiterste zijn er voorbeelden van handelaars met een inboedel die niet meer dan 200 Belgische frank waard was (omgerekend naar vandaag komt dit overeen met 41.600 Bef of 1.040€). Aan het andere uiterste waren er de meest succesvolle fabrikanten en handelaars zoals deze die huisden in de residentiële wijk Zurenborg.

Om de eigendommen van de persoon in kwestie al dan niet in dwangbeheer te houden, baseerde het Parket zich voornamelijk op de nationaliteit, maar in sommige gevallen was ook het geloof een doorslaggevend element. Zo blijkt uit de dossiers dat christenen (Armeniërs) en joden (Israëlieten uit de Levant) uit het voormalige Ottomaanse rijk werden vrijgesproken, maar dat Islamieten (Turken) blijvend als vijanden werden beschouwd en dat hun eigendommen dus onder sekwester bleven.

De periode dat de eigendom van een persoon onder sekwester stond, verschilde sterk. Sommigen konden na het voorleggen van een geldig nationaliteitsbewijs al na enkele dagen opnieuw over hun goederen beschikken, bij minder fortuinlijken, voornamelijk zij die blijvend als vijanden werden beschouwd, werd het dossier pas gesloten nadat de verkoop van alle eigendommen was voltrokken. Van alle nationaliteiten die voortaan als ex-vijanden werden beschouwd, werden de dossiers van Israëlieten van de Levant gemiddeld het snelste weer gesloten (na gemiddeld 11 maanden). Het feit dat deze groep de meest welgestelde was en reeds lange tijd in Antwerpen woonde, zal daar niet vreemd aan geweest zijn. Ook Polen konden gemiddeld weer vrij snel over hun goederen beschikken (13 maanden), voor hen was het dan ook normaal gezien niet zo moeilijk om hun nieuwe nationaliteit aan te tonen. Hetzelfde gold voor Armeniërs en Tsjecho-Slowaken (respectievelijk 20 en 21 maanden). Let wel dat vrij snel nog steeds een lange periode om te overbruggen moet zijn geweest, van enkele maanden tot

meer dan een jaar niet aan persoonlijke zaken kunnen en een alternatieve bron van inkomsten moeten vinden, is zeker niet niets. Aantonen dat je vaderlandloos was, was heel wat moeilijker. Het traject dat via rechtszaken en politieonderzoeken liep, duurde gemiddeld drie jaar. Het bilateraal akkoord tussen België en Oostenrijk van 9 augustus 1922 regelde de verkoop van Oostenrijkse goederen onder sekwester en tevens het vrijgeven van Hongaarse eigendommen. Dit zien we weer spiegeld in de sekwesterdossiers, gemiddeld 3 jaar en 9 maand na openen van het sekwesterdossier, werden de dossiers van Hongaren weer gesloten. Met het verdrag van Lausanne met Turkije van 1923, worden alle voormalige Ottomanen voortaan van sekwester vrijgesteld. Toch blijkt uit de praktijk dat voor velen onder hen de sekwesterprocedure veel langer heeft aangesleept. Dikwijls waren de goederen toch reeds verkocht en deed het er voor de persoon in kwestie niet meer toe of zijn dossier nu al dan niet gesloten werd. De wet van 17 november 1921 schreef de gedwongen verkoop van alle Duitse eigendommen onder sekwester voor en op 9 augustus 1922 voor Oostenrijkse eigendommen. Het sluiten van een Oostenrijks of een Duits dossier betekende sindsdien dus zoveel als dat de liquidatie van de persoon of familie in kwestie voltooid was. Het laatste dossier met betrekking tot de diamantsector dat werd gesloten, is het dossier van de Diamantclub zelf, in het veelbetekenende jaar 1942.

Wat heeft de liquidatie van de eigendommen van vijandelijke en ex-vijandelijke diamantlieden de Belgische schatkist opgebracht? Gegevens over gedwongen verkopen zijn vrij volledig, wat ons in staat stelt bij benadering de totale opbrengst te berekenen. De getraceerde eigendommen van Oostenrijkse en Duitse diamantlieden werden integraal verkocht. In totaal was dit het geval voor 7 Duitsers en 7 Oostenrijkers, maar er is veel meer verkocht geweest. Van zodra er zich één geallieerde of neutrale schuldeiser meldde, kon in principe de gedwongen liquidatie van de gehele eigendom van een vijandige persoon bevolen worden. Tijdens de oorlog bevonden de meeste vreemde diamantlieden zich in het buitenland, waardoor zich in de periode van afwezigheid onbetaalde rekeningen opstapelden. Wanneer de persoon wiens eigendommen onder sekwester stonden niet tijdig zijn openstaande rekeningen betaalde of zijn nieuwe nationaliteit kon bewijzen, verkocht men alle eigendommen van de persoon in kwestie om de

schuldeisers te betalen. Op deze wijze werden nog eens 29 diamantlieden economisch “geliquideerd”. In totaal bracht de liquidatie van vijandige diamantlieden om en bij de 2 miljoen Belgische franken op (rekening houdend met de officiële inflatie⁶⁹ van 2008 is dat omgerekend naar vandaag 416 miljoen Bef)⁷⁰. In verhouding met de omvang en het belang van de Antwerpse diamantsector is deze opbrengst uiteindelijk niet zo veel. De Belgische economie en het “nationaal belang” had er vast meer baat bij gehad de diamantairs hun zaken niet voor zo lange tijd stil te leggen en door hen niet het land uit te “liquideren”. Onder de 43 gedwongen verkopen bevonden zich bovendien slechts vijf handels- of industriële ondernemingen, waaronder twee slijperijen, tweemaal een achtste deel van de aandelen van een slijperij en ten slotte aandelen van de Beurs voor Diamanthandel. In alle andere gevallen gaat het om privé-eigendom, voornamelijk meubilair en verder een drietal huizen. De seksweretgeving diende dan ook niet enkel de Belgische schatkist te spijzen en om wederopbouw te financieren, veel meer nog dan dat was het een door patriottisme ingegeven maatregel om het land van vijanden te zuiveren en een compensatie van het doorstane oorlogsleed. Dit korte termijn denken, ingegeven door sterke emoties, had evenwel het einde kunnen betekenen van de Belgische diamantsector. Meer dan 80% procent van de diamanthandelaars in Antwerpen waren vreemdelingen, het leeuwendeel daarvan was onderdaan (geweest) van een vijandige natie. Indien er geen beperkingen opgelegd zouden geweest zijn voor wat de onderdanen van de nieuwe naties betraf, was Antwerpen/België voorgoed een erg lucratieve sector kwijt geweest.

De schade voor de Belgische diamantsector door toepassing van de repressieve maatregelen na de oorlog is uiteindelijk beperkt gebleven dankzij de veranderde geopolitieke situatie en niet door een bevoordeling van de sector. Indien Polen, maar ook Armenië, Syrië, Tsjechoslowakije, enz. niet de onafhankelijkheid hadden verworven na de oorlog waardoor ze van kamp zijn veranderd, zouden deze voormalige vijandige onderdanen dezelfde repressieve maatregelen als Duitsers en

⁶⁹ http://www.statbel.fgov.be/indicators/cpi/home_nl.asp.

⁷⁰ In 1928 bedroeg de totale opbrengst van alle liquidatie van vijandige goederen en belangen voor de Belgische Staat 350 miljoen Bef, maar de liquidaties waren toen nog niet allemaal voltrokken. Ministerraadverslag 4.6.1928.

Oostenrijkers ondergaan zijn. Wat de Duitse kolonie van Antwerpen betrof, hadden deze “landzuiverende” maatregelen immers hun effect niet gemist, de Duitse kolonie behoorde voorgoed tot het verleden. Het voortbestaan van de diamantsector zou evenzeer in het gedrang zijn gekomen, indien men de onderdanen van de nieuw ontstane landen blijvend als vijanden zou beschouwd hebben. Amsterdam en Londen zouden hen alvast een warm onthaal hebben geboden.

Sam Tolkowsky, een van de voornaamste Antwerpse diamanthandelaars.
© Privé-archief.

Louis Van Berckelaer, voorzitter van de Algemeene Diamantbewerker Bond van België. © AMVC

Louis Franck, minister van Koloniën, pleitte voor de terugkeer van de Antwerpse diamantairs in België. © AMVC